

نقش حضرت عباس علیه السلام و خاندانش در نشر فرهنگ اهل بیت علیهم السلام

حجت الاسلام والمسلمین احمد فلاحزاده*

قال الله تعالى: «وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثَ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكْدًا»^۱

مقدمه

عباس بن علی علیه السلام از شخصیت‌های نامدار تاریخ شیعه، همواره از سوی اهل بیت علیهم السلام و شیعیان مورد احترام بوده است. ایشان در کربلا به شهادت رسید، اما پس از او خاندانش (فرزندان و نوادگان) نیز به شیوه شایسته‌ای همواره در فراز و نشیب‌های تاریخ اسلام، یار و حتی مبلغ خاندان اهل بیت علیهم السلام بودند. پیوند این خانواده با پیشوایان شیعه در تمامی تاریخ ائمه علیهم السلام حتی تا زمان غیبت صغری در منابع دیده می‌شود. یافته‌ها گویای آن است که کارکرد فرهنگی - سیاسی خاندان عباس بن علی علیه السلام به چند دسته تقسیم می‌شود؛ بخشی از ایشان از شاگردان اهل بیت علیهم السلام و نویسندگان سرشناس شیعی در عصر خود بودند، شماری در قیام‌های شیعیان به یاری ایشان می‌شتافتند و بعضی نیز ارتباط عاطفی عمیقی با اهل بیت علیهم السلام داشتند.

اهمیت محیط خانه در تربیت نسلی

تربیت نسلی، یکی از شاخه‌های دانش تربیت است. بر این اساس، مربی به‌گونه‌ای محیط و محتوای تربیتی را آماده می‌کند که دست‌کم تا چند نسل، این روند تربیتی ادامه پیدا کند. پیرو همین سیاست، امام علی علیه السلام که خود پرورش یافته مکتب قرآنی پیامبر خدا صلی الله علیه و آله بود، فرزندانش را به همین شیوه تربیت کرده بود؛ زیرا در سنت پیامبران الهی، فرزندان مؤمن می‌بایست ادامه‌دهنده راه پدران خود باشند. به همین سبب زکریا این‌گونه دعا می‌کرد: «رَبِّ هَبْ لِي مِنْ دُونِكَ ذُرِّيَّةً

* دکتری تاریخ اسلام.

۱. اعراف: ۵۸؛ «و سرزمین پاکیزه (و شیرین) گیاهش به فرمان پروردگار می‌روید، اما سرزمین‌های بدطینت (و شوره‌زار) جز گیاه ناچیز و بی‌ارزش از آن نمی‌روید».

طَبِيبَةٌ إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ»^۱.

توجه به خانواده و محیط زندگی، همواره یکی از سفارش‌های آشکار قرآن است. آیه «وَ الْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرُجُ نَبَاتُهُ بِإِذْنِ رَبِّهِ وَالَّذِي خَبُثٌ لَا يَخْرُجُ إِلَّا نَكْدًا»^۲، به محیط رشد انسانی اشاره دارد و اولین دریافت از معنای آن، این است که آدمی در هر جایی که پرورش یابد؛ خوی همان‌جا را به خود می‌گیرد؛ چنانکه رسول خدا ﷺ فرموده است: «إِذَا أُعْطِيَ اللَّهُ أَحَدَكُمْ خَيْرًا فَلْيَبْدَأْ بِنَفْسِهِ وَ أَهْلِ بَيْتِهِ»^۳ هر گاه خدا به یکی از شما خیری عطا کرد، ابتدا خود و خانواده‌اش را از آن بهره‌مند سازد. در واقع روش پیامبران الهی این بود که فرزندان را جزئی از خود و ادامه‌دهنده راه خود می‌دانستند و این‌گونه دعا می‌کردند: «رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ دُرِّيْتِي ... لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ»؛^۴ «رَبِّ نَجِّنِي وَ أَهْلِي»؛^۵ پروردگارا! من و خاندانم را نجات ببخش.

بنابراین راهبرد تربیت نسلی، یک امر قرآنی بود که در خانه امام علی علیه السلام پیگیری می‌شد و این‌گونه حضرت عباس علیه السلام نیز مانند حسنین علیهما السلام و سایر فرزندان، تحت برنامه تربیتی آن حضرت قرار داشت. این برنامه‌ها در سه مرحله «بینش‌افزایی»، «دانش‌افزایی» و «مهارت‌افزایی» اجرا می‌شد. با این نگاه تربیتی اگر چه نامه ۳۱ امام علی علیه السلام در نهج‌البلاغه خطاب به امام حسن علیه السلام است، اما حکایت از آن دارد که این برنامه تربیتی برای یکایک فرزندان اجرایی شده است؛ زیرا آن حضرت فرزندانش را پاره‌تن خود می‌دانست:

وَ وَجَدْتُكَ بَعْضِي، بَلْ وَجَدْتُكَ كُلِّي، حَتَّى كَأَنَّ شَيْئًا لَوْ أَصَابَكَ أَصَابَنِي، وَكَأَنَّ الْمَوْتَ لَوْ أَتَاكَ أَتَانِي، فَعَنَانِي مِنْ أَمْرِكَ مَا يَغْنِينِي مِنْ أَمْرِ نَفْسِي؛^۶ چون تو را جزئی از وجود خود بلکه تمام وجود خودم یافتم، گویی که اگر ناراحتی به تو رسد، به من رسیده و اگر مرگ دامانت را بگیرد، دامن مرا گرفته؛ به این جهت توجه به کار تو را اهتمام به کار خود یافتم.

سپس در ادامه می‌فرماید: «إِنَّمَا قَلْبُ الْوَالِدِ كَالْأَرْضِ الْخَالِيَةِ مَا أُلْقِيَ فِيهَا مِنْ شَيْءٍ قَبِلَتْهُ فَبَادَرَتْكَ بِالْأَدَبِ قَبْلَ أَنْ يَشْمَوْ قَلْبُكَ»؛ و از آنجا که قلب جوان همچون زمین خالی است و هر

۱. آل‌عمران: ۳۸.

۲. اعراف: ۵۸.

۳. محمدباقر مجلسی، بحارالانوار، ج ۳۶، ص ۳۶۲.

۴. ابراهیم: ۳۷.

۵. شعراء: ۱۶۹.

۶. ابن‌میثم، شرح نهج‌البلاغه، ج ۵، ص ۲: «روی جعفر بن بابویه القمی رضی الله عنه ان هذه الوصية كتبها علیه السلام الى ابنة محمد بن حنفیه رضی الله عنه».

بذری در آن پاشیده شود، آن را می‌پذیرد؛ پیش از آنکه قلبت سخت شود و فکرت به امور دیگر مشغول گردد (گفتنی‌ها را گفتم)».

درباره تربیت نسلی در روزگار معاصر می‌توان به خاندان بسیاری از علمای برجسته شیعه و نیز خاندان معظم شهدا و بسیاری از مؤمنان اشاره کرد که با تربیت صحیح دینی و خانوادگی، توانسته‌اند نسلی نمونه و خدوم به جامعه تحویل دهند. برای مثال می‌توان به خاندان آیت‌الله خامنه‌ای علیه السلام اشاره کرد که نسل در نسل از پدرشان (سید جواد) و جدشان (سید حسین)، از علما و اهل تقوا و مبارز در راه خدا بودند.^۱

مادر نیز در این تربیت، نقش تعیین‌کننده‌ای دارد؛ چنانکه ام‌البنین، مادر عباس علیه السلام نیز همواره همین مسیر تربیت اسلامی را پیمود. این بانوی ارجمند پس از حادثه کربلا نیز همواره در مسیر اهل بیت علیهم السلام قرار داشت. او در حالی که دست فرزند عباس را - که عبیدالله نام داشت - می‌گرفت، روزها به بقیع می‌رفت و برای فرزندانش مرثیه‌سرایی می‌کرد. مردم مدینه برای شنیدن مرثیه‌های جانسوز او اجتماع، و هم‌نوای با او گریه می‌کردند. عزاداری او به اندازه‌ای جانسوز بود که حتی هنگامی که مروان بن حکم آن منظره را دید، متأثر شد و اشک ریخت.^۲ مادران شهدا نیز با تاسی به زنان اهل بیت علیهم السلام و این بانوی ارجمند، صبر و استقامت را پیشه کردند و به نماد صبر و بردباری برای خدا تبدیل شدند. مادر شهیدان سجادیان (سید کریم ۱۸ ساله، سید کاظم ۱۹، سید داود ۲۷ ساله و سید قاسم ۳۵ ساله) که همسرش هم شهید شد، بعد از ۳۵ سال چیزی جز «سلامتی حضرت آقا» نمی‌خواهد.^۳

«فرق مادر شهید

با تمام مادران دیگر زمین

خلاصه می‌شود به این:

مادر شهید،

پیش از آنکه مادر شهید می‌شود،

۱. پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت‌الله العظمی خامنه‌ای علیه السلام، «نگاهی گذرا به زندگی نامه حضرت آیت‌الله العظمی سید علی حسینی خامنه‌ای»، ۱۳۹۳/۰۱/۰۱.

https://farsi.khamenei.ir/memory-content?id=26142#_ftn3

۲. علی بن حسین ابوالفرج اصفهانی، مقاتل الطالبیین، ص ۹۰.

۳. خبرگزاری مشرق، «پای حرف‌های همسر شهیدی که مادر ۴ شهید است»، ۱۳۹۳/۰۱/۳۱، کد خبر: ۳۰۲۳۹۲.

<https://www.mashreghnews.ir/news/302392>

«شهید» می‌شود...»^۱

تریت نسلی و علاقه حضرت عباس علیه السلام به اهل بیت علیهم السلام

پیوند قلبی حضرت عباس علیه السلام با خاندان اهل بیت علیهم السلام، از همان زمان امام علی علیه السلام شکل گرفته بود.^۲ ایشان جزو آن دسته از فرزندان امام علی علیه السلام بود که در شمار یاران حسنین علیهم السلام بودند و از امام علی علیه السلام روایت نیز نقل می‌کردند. بعدها نوادگانش این روایت‌ها را سینه به سینه ثبت کردند. در یکی از این روایت‌ها آمده است:

روزی امام علی علیه السلام همه پسرانش و از جمله عباس علیه السلام را فرا خواند و به آن‌ها فرمود: «در میان خودتان، کوچک‌ترها به بزرگ‌ترها احترام بگذارید و بزرگ‌ترها نسبت به کوچک‌ترها مهربان باشید. در فراگیری دین تلاش کنید و تقوی پیشه نمایید... و همگی از حسنین علیهم السلام فرمان ببرید».^۳ عباس علیه السلام در خانه امام علی علیه السلام مسائل شرعی و احکام اسلامی را فرا می‌گرفت و کتب و احادیثی را که امام علی علیه السلام ثبت و ضبط نموده بودند، در اختیار داشت.^۴

بعد از شهادت امام حسن علیه السلام، نزدیک‌ترین شخص به امام علیه السلام، برادرش حضرت عباس علیه السلام بود که در جایگاه معاون ایشان، در کربلا به سمت پرچمداری سپاه برگزیده شد.^۵ این میزان علاقه میان حضرت عباس علیه السلام و اهل بیت علیهم السلام، دو طرفه بود؛ چنانکه وقتی دشمن در روز تاسوعا به سوی سپاه امام حسین علیه السلام حرکت کرد، آن حضرت با لحنی بسیار محبت‌آمیز به برادرش عباس علیه السلام فرمود: «يَا عَبَّاسُ! اِزْكَبْ بِنَفْسِي اَنْتَ يَا اَخِي! حَتَّى تَلْقَاهُمْ وَ تَقُولَ لَهُمْ مَا لَكُمْ وَ مَا بَدَا لَكُمْ وَ تَسْأَلَهُمْ عَمَّا جَاءَ بِهِمْ»^۶ ای عباس! جانم به فدایت ای برادر! سوار شو و برو از آن‌ها بپرس! هدف آن‌ها چیست؟ چه روی داده است و بپرس چه دستور تازه‌ای به آنان داده شده است؟». این در حالی بود که امام حسین علیه السلام بیش از ۲۰ سال از ایشان بزرگ‌تر بود. در آن سو

۱. خبرگزاری بین‌المللی قرآن، «فرق مادر شهید با تمام مادران دیگر زمین»، ۱۳۹۷/۱۱/۲۹، کد خبر: ۳۷۹۱۳۵۷. (شاعر مریم سقلاطونی)

<https://iqna.ir/fa/news/3791357>

۲. ابن حجر العسقلانی، الإصابة فی تمييز الصحابة، ج ۴، ص ۴۶۵.

۳. یحیی بن الحسین بن قاسم رسی، در الاحادیث النبویة بالاسانید الیحویة، ص ۳۹.

۴. محمد بن حسن صفار، بصائر الدرجات، ج ۱، ص ۱۶۰.

۵. علی بن حسین ابوالفرج اصفهانی، مقاتل الطالبیین، ص ۹۰؛ مجلسی، بحار الأنوار، ج ۴۵، ص ۴.

۶. احمد بن یحیی بلاذری، انساب الأشراف، ج ۳، ص ۳۹۱.

حضرت عباس علیه السلام نیز در معرکه داغ کربلا، نهایت وفاداری را به جا آورد و به برادرانش (فرزندان ام البنین) فرمود: «بروید در پیشگاه امام حسین علیه السلام بجنگید و از ایشان دفاع کنید». ^۱ خود نیز به مبارزه پرداخت تا به شهادت رسید. ^۲ هنگام شهادت آن حضرت نیز این عاطفه دو طرفه تداوم یافت و امام حسین علیه السلام بر بالینش آمد و فرمود: «خدا تو را پاداش خیر عطا بفرماید که در راه خدا حق جهاد را به جا آوردی». ^۳

نکته مهم این ماجرا، نگاه اعتقادی حضرت عباس علیه السلام به امام علیه السلام بود و آن را به صراحت هنگام رد کردن امان نامه شمر بیان کرد و لقب اعتقادی «ابن رسول الله» را برای امام حسین علیه السلام به کار برد: «شمر! خدا تو و امان نامهات را لعنت کند؛ چطور ما در امان باشیم، اما پسر رسول خدا صلی الله علیه و آله در امان نباشد». ^۴ پس از شهادت نیز مانند مؤمن آل پسر که قرآن درباره او می فرماید: «يَا أَيُّهَا قَوْمِي يَعْلَمُونَ، بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ»، ^۵ پس از شهادت در راه خدا از مقررین درگاه الهی، و به لقب «باب الحوائج» معروف شد.

بود ام البنین مام و علی باب کرام من	منم ماه بنی هاشم که عباس است نام من
بود عباس نام آور نگهبان خیام من	بود این افتخارم بس، که گوید خسرو خوبان
لبالب از می حب حسینی گشته جام من	من آن سرباز جانبازم که از لطف خداوندی
که بر ذرات عالم گشته واجب احترام من ^۶	ندادم تن به زیر بار ظلم و ذلت و خواری

بازماندگان عباس بن علی علیه السلام در تاریخ

همه خاندان و فرزندان حضرت عباس علیه السلام به پیروی از آن حضرت همواره در خط اهل بیت علیهم السلام بودند. بنا بر اسناد تاریخی و نسب شناسی، از حضرت ابوالفضل عباس علیه السلام تنها یک پسر به نام «عبیدالله» به جای ماند که مادرش لبابه، دختر عبیدالله بن عباس بن عبدالمطلب بود و این

۱. احمد بن داود دینوری، الأخبار الطوال، ص ۲۵۷.

۲. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۴۵، ص ۵۰.

۳. لیبیب بیضون، موسوعة کربلاء، ج ۲، ص ۱۳۸.

۴. احمد بن یحیی بلاذری، انساب الاشراف، ج ۳، ص ۳۹۱؛ محمد بن جریر طبری، تاریخ الطبری، ج ۵، ص

۴۱۵؛ لوط بن یحیی ابومخنف، وقعه الطف، ج ۳، ص ۱۰.

۵. پس: ۲۷ - ۲۵.

۶. ژولیده نیشابوری.

فرزند، در کربلا اسیر شده بود.^۱

ابن شهر آشوب در مناقب آل ابیطالب علیهم السلام، به پسر دیگری برای آن حضرت به نام محمد اشاره کرده است که در کربلا شهید شد، اما این نام در هیچ یک از کتب پیش از او وجود ندارد. طبق سخن مورخان و عالمان علم انساب، از عبیدالله پسر عباس علیهم السلام دو پسر به نام‌های «حسن»^۲ و «عبدالله» به جای ماند که از «عبدالله» نسلی باقی نماند. حسن، نوه حضرت عباس علیهم السلام، فرزندی داشت که نام‌شان به این ترتیب ثبت شده است: عباس، ابراهیم، حمزه، عبیدالله، علی و فضل.^۳

❖ عباس بن حسن بن عبیدالله بن عباس علیهم السلام شش پسر به نام‌های عبیدالله، علی، حمزه، احمد، عباس و فضل از او به جا ماند. هر کدام از این شش برادر، بعدها نسلی از ایشان به جای ماند.^۴

❖ ابراهیم فرزند حسن بن عبیدالله بن عباس علیهم السلام که خود از فقیهان، ادیبان و زاهدان به شمار می‌رفت، صاحب دو پسر به نام‌های علی و حسن شد. برخی معتقدند بعدها علی به قم آمد و «شاه سید علی» امامزاده معروف قم، هموست. گفته شده وی ۱۹ پسر داشت.

❖ حمزه بن حسن بن عبیدالله بن عباس علیهم السلام، از او دو پسر به نام‌های «علی» و «قاسم» به جای ماند.^۵

❖ عبیدالله بن حسن بن عبیدالله بن عباس علیهم السلام، نسل زیادی از وی به جا ماند و بیشتر خاندان عباس بن علی از او ادامه یافتند.^۶ او پنج پسر داشت که یکی از آن‌ها به نام «عبدالله»، به تنهایی ۱۷ پسر داشت.^۷

❖ علی بن حسن بن عبیدالله بن عباس علیهم السلام، نسل زیادی از وی به جای ماند. یکی از پسرانش،

۱. نعمان بن محمد تمیمی مغربی، شرح الأخبار، ج ۳، ص ۱۹۸.

۲. محمد بن تاج‌الدین ابن طقطقی، الاصلی فی انساب الطالبین، ص ۳۲۸.

۳. سید عزالدین مروزی، الفخری فی انساب الطالبین، ص ۱۶۹؛ فخرالدین محمد بن عمر رازی، الشجرة المباركة، ص ۱۹۸ و ۱۹۹.

۴. فخرالدین محمد بن عمر رازی، الشجرة المباركة، ص ۱۹۹؛ سید عزالدین مروزی، الفخری فی انساب الطالبین، ص ۱۷۰.

۵. محمد بن تاج‌الدین ابن طقطقی، الاصلی فی انساب الطالبین، ص ۳۳۰؛ سید عزالدین مروزی، الفخری فی انساب الطالبین، ص ۱۷۱.

۶. عزالدین مروزی، الفخری فی انساب الطالبین، ص ۱۷۱.

۷. همان.

«حسین» معروف به ابوعبدالله در مدینه ساکن شد که هشت پسر داشت.^۱
❖ فضل بن حسن بن عبیدالله بن عباس علیه السلام، یکی از شعرای بنی هاشم بود که نسل او از طریق دو پسرش «محمد» و «عباس» ادامه یافت.^۲

تعامل خاندان ابوالفضل عباس علیه السلام با اهل بیت علیهم السلام

پس از شهادت حضرت عباس علیه السلام، ارتباط خاندان امام حسین علیه السلام و بازماندگان عباس علیه السلام به دلیل مصیبت مشترک کربلا با یکدیگر، تنگاتنگ شد و نقش ام البنین در این میان بسیار پررنگ بود.^۳ از این زمان به بعد، ارتباط عاطفی و اعتقادی دو خاندان در مآخذ تاریخی و حدیثی دیده می شود. برای مثال عبیدالله بن عباس علیه السلام به پسر عمویش، امام سجاد علیه السلام بسیار علاقمند بود و در مجالس خانگی امام علیه السلام حاضر می شد. در یکی از این دیدارها، آن حضرت نگاهی به عبیدالله انداخت و فرمود:

رَحِمَ اللَّهُ الْعَبَّاسَ فَلَقَدْ آتَرَ وَ أْبَلَى وَ قَدَى أَحَاهُ بِنَفْسِهِ حَتَّى قُطِعَتْ يَدَاهُ فَأَبْدَلَهُ اللَّهُ عَزَّ وَ جَلَّ بِهِمَا جَنَاحَيْنِ يَطِيرُ بِهِمَا مَعَ الْمَلَائِكَةِ فِي الْجَنَّةِ كَمَا جَعَلَ لِعِجْفَرِ بْنِ أَبِي طَالِبٍ وَ إِنَّ لِلْعَبَّاسِ عِنْدَ اللَّهِ تَبَارَكَ وَ تَعَالَى مَنزِلَةً يُعْبِطُ بِهَا جَمِيعُ الشُّهَدَاءِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ؛^۴ خدای تعالی عمویم عباس را رحمت کند. چه سختی ها کشید و خود را فدای برادرش نمود تا دستانش قطع شد و پروردگار دو بال به وی هدیه کرد که مانند جعفر طیار به همراه فرشتگان در بهشت پرواز نماید. او نزد خدا جایگاهی دارد که شهدا به آن غبطه می خورند.

بعدها نوادگان حضرت عباس علیه السلام نیز با ائمه شیعه علیهم السلام ارتباط نزدیکی داشتند یا در قیام ها شرکت می کردند که در سه بخش به آن ها اشاره می شود.

۱. شاگردان اهل بیت علیهم السلام و نویسندگان سرشناس شیعی

در میان خاندان آن حضرت، برخی جزو یاران ثقه و درستکار اهل بیت علیهم السلام بودند که شهرت زیادی داشتند. برای مثال حمزه بن قاسم بن علی بن حمزه بن حسن بن عبیدالله بن عباس علیه السلام، یکی از راویان شیعه و ثقه بود که احادیث زیادی گردآوری کرد و کتابی نیز درباره راویان امام

۱. محمد بن تاج الدین ابن طقطقی، الاصلی فی انساب الطالبین، ص ۳۲۹.

۲. همان، ص ۳۳۰.

۳. علی بن حسین ابوالفرج اصفهانی، مقاتل الطالبین، ص ۹۰.

۴. محمدباقر مجلسی، بحار الأنوار، ج ۲۲، ص ۲۷۴ و ج ۴۴، ص ۲۹۸.

صادق علیه السلام با نام مَنْ رَوَى عَنْ جَعْفَرِ بْنِ مُحَمَّدٍ علیه السلام نوشت.^۱ وی در عرصه گسترش باور به مهدویت نیز فعال بود. از او روایت‌هایی درباره قیام قائم علیه السلام در منابع ثبت شده است.^۲ ابوالقاسم علی بن محمد، از نوادگان حضرت عباس علیه السلام و از جمله راویان اهل بیت علیهم السلام بود که روایت‌های حقانیت اهل بیت علیهم السلام را در شرایط حساس عصر عباسیان از زبان رسول خدا صلی الله علیه و آله نقل کرده است. برای مثال روایتی از رسول خدا صلی الله علیه و آله را چنین نقل کرده است:

إِنَّ عَلِيَّ بْنَ أَبِي طَالِبٍ وَصِيَّيَّ وَ إِمَامُ أَقْتَبِي وَ خَلِيفَتِي عَلَيْنَهَا بَعْدِي وَ مِنْ وُلْدِهِ الْقَائِمُ الْمُنْتَظَرُ الَّذِي يَمْلَأُ اللَّهُ بِهِ الْأَرْضَ قِسْطًا وَ عَدْلًا كَمَا مَلَأَتْ جُورًا وَ ظُلْمًا؛ بدانید که علی بن ابیطالب علیه السلام، جانشین و امام پس از من است. مهدی علیه السلام از نسل او خواهد آمد و دنیا را پر از عدل و داد خواهد کرد، هنگامی که پر از ستم و ظلم شده است.

محمد بن حمزه بن حسن بن عبیدالله بن عباس علیه السلام که مردی دانا و ارجمند بود، مانند یک مبلغ دینی به بصره و شهرهای دیگر می‌رفت و در آنجا حدیث‌های امام رضا علیه السلام را برای مردم بازگو می‌کرد.^۴ حمزه بن قاسم بن حمزه بن حسن بن عبیدالله بن عباس علیه السلام نیز از اخبار اهل بیت علیهم السلام به خوبی آگاه، و برای روشنگری مردم، راوی رخداد‌های مربوط به خاندان اهل بیت علیهم السلام بود.^۵ موسی بن محمد بن اسماعیل بن عبدالله بن عبیدالله بن عباس علیه السلام نیز روایتی درباره سلسله ائمه علیهم السلام از زمان امام علی علیه السلام به بعد نقل کرده است که در منابع این روایت مناقبی ثبت شده است.^۶ همچنین عبیدالله بن علی از نوادگان حضرت عباس علیه السلام، کتاب جعفریات را که دوره کامل فقه شیعه است، تألیف نموده و در سال ۳۱۲ ق رحلت کرده است.

۲. ارتباط عاطفی خاندان حضرت ابوالفضل عباس علیه السلام با اهل بیت علیهم السلام

علاقه و دوستی میان خاندان حضرت ابوالفضل عباس علیه السلام با ائمه علیهم السلام، تا آن اندازه گسترده و مداوم بود که تا قرن‌ها همچنان حفظ شد. برای نمونه محمد بن علی بن حمزه بن حسن بن عبیدالله بن عباس علیه السلام، از راویان امامین علیهم السلام، تا آنجا به امام علیه السلام نزدیک بود که مادر

۱. حسن بن یوسف حلّی، رجال العلامة الحلی، ص ۵۳.

۲. محمد بن علی صدوق، الخصال، ج ۱، ص ۱۶۹.

۳. علی بن موسی ابن طاووس، الیقین باختصاص مولانا علی علیه السلام بامرة المؤمنین، ص ۴۹۴.

۴. محمد بن تاج‌الدین ابن طقطقی، الاصلی فی انساب الطالبین، ص ۳۳۰.

۵. معافی بن زکریا جریری نهروانی، المجلس الصالح الکافی و الأئیس الناصح الشافی، ص ۷۵۹.

۶. محمد بن یعقوب کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۲۰۴.

امام زمان علیه السلام پس از شهادت امام حسن عسکری علیه السلام در خانه او اقامت گزید.^۱
عبد الله بن حسن بن عبیدالله بن عباس علیه السلام نیز هنگامی که امام رضا علیه السلام در مرو ولیعهد بود، در کنار آن حضرت بود.^۲

۳. قیام کنندگان از خاندان حضرت ابوالفضل عباس علیه السلام

برخی از افراد خاندان حضرت ابوالفضل عباس علیه السلام در طول تاریخ علیه دولت‌های ستمگر قیام کردند. برای مثال در سال ۲۴۷ هجری قمری، علی بن عبدالله بن محمد بن فضل بن حسن بن عبیدالله بن عباس علیه السلام در منطقه هجر علیه عباسیان قیام کرد و مردم بسیاری نیز به دور او گرد آمدند، اما این قیام شکست خورد.^۳ بخشی از نوادگان آن حضرت نیز هنگامی که سایر علویان قیام می‌کردند، به قیام آن‌ها می‌پیوستند.

فهرست منابع

کتاب

۱. ابن اثیر، عزالدین علی بن محمد، الکامل فی التاریخ، بیروت: دار صادر - دار بیروت، ۱۳۸۵ق.
۲. ابن حجر عسقلانی، احمد بن علی، الإصابة فی تمييز الصحابة، تحقیق عادل احمد عبدالموجود و علی محمد معوض، چاپ اول، بیروت: دارالکتب العلمیة، ۱۴۱۵ق.
۳. ابن طاووس، علی بن موسی، الیقین باختصاص مولانا علی علیه السلام بإمرة المؤمنین، تحقیق اسماعیل انصاری زنجانی خوئینی، چاپ اول، قم: دار الکتاب، ۱۴۱۳ق.
۴. ابن طقطقی، محمد بن تاج‌الدین، الاصلی فی انساب الطالبین، تحقیق مهدی رجایی، قم: مکتبة آية الله العظمی المرعشی النجفی، ۱۴۱۸ق.
۵. ابن میثم بحرانی، میثم بن علی، شرح نهج البلاغه، مشهد: آستان قدس رضوی، ۱۴۱۷ق.
۶. ابومخنف، لوط بن یحیی، وقعة الطف، تصحیح محمدهادی یوسفی غروی، چاپ سوم، قم: جامعه مدرسین، ۱۴۱۷ق.
۷. ابوالفرج اصفهانی، علی بن حسین، مقاتل الطالبین، بیروت: دارالمعرفة، [بی تا].

۱. احمد بن علی نجاشی، رجال النجاشی، ص ۳۴۷ و ۳۴۸.

۲. نعمان بن محمد تمیمی مغربی، شرح الأخبار، ج ۳، ص ۳۴۱.

۳. محمد بن جریر طبری، تاریخ الطبری، ج ۹، ص ۴۱۰؛ عزالدین ابن اثیر، الکامل فی التاریخ، ج ۷، ص ۲۰۶.

٨. ابوحنیفه دینوری، احمد بن داود، الأخبار الطوال، تحقیق عبدالمنعم عامر، قم: منشورات الرضی، ١٣٦٨ ش.
٩. بلاذری، احمد بن یحیی، انساب الأشراف، تحقیق سهیل زکار و ریاض زرکلی، چاپ اول، بیروت: دارالفکر، ١٤١٧ ق.
١٠. بیضون، لیب، موسوعة كربلاء، چاپ اول، بیروت: مؤسسة الاعلمی، ١٤٢٧ ق.
١١. تمیمی مغربی، قاضی نعمان بن محمد، شرح الأخبار فی فضائل الأئمة الأطهار عليهم السلام، چاپ اول، قم: جامعة مدرسين، ١٤٠٩ ق.
١٢. جریری نهروانی، معافی بن زکریا، الجلیس الصالح الکافی و الأنیس الناصح الشافی، بیروت: دار الکتب العلمیة، ١٤٢٦ ق.
١٣. حلّی، حسن بن یوسف، رجال العلامة الحلّی، تحقیق محمد صادق بحر العلوم، چاپ دوم، نجف: دارالذخائر، ١٤١١ ق.
١٤. رازی، فخرالدین محمد بن عمر، الشجرة المباركة فی أنساب الطالبيّة، چاپ دوم، قم: مکتبه آية الله المرعشي النجفي، ١٤١٩ ق.
١٥. صدوق، محمد بن علی، الخصال، تحقیق علی اکبر غفاری، چاپ اول، قم: جامعه مدرسين، ١٣٦٢ ش.
١٦. صفار، محمد بن حسن، بصائر الدرجات فی فضائل آل محمد عليهم السلام، تحقیق محسن کوچه باغی، چاپ دوم، قم: مکتبه آية الله المرعشي النجفي، ١٤٠٤ ق.
١٧. قاسم رسی، یحیی بن حسین، درر الاحادیث النبویة بالاسانید الیحيویة، تحقیق عبدالله بن حمود العزّی، الطبعة الاولى، اردن - عمان: مؤسسه الامام زید بن علی الثقافیة، ١٤٢٢ ق.
١٨. کلینی، محمد بن یعقوب، الکافی، چاپ اول، قم: دار الحدیث، ١٤٢٩ ق.
١٩. طبری، محمد بن جریر، تاریخ طبری، تحقیق محمد أبو الفضل ابراهیم، چاپ دوم، بیروت: دارالتراث، ١٣٨٧ ق.
٢٠. مجلسی، محمدباقر، بحار الأنوار، چاپ دوم، بیروت: دار إحياء التراث العربی، ١٤٠٣ ق.
٢١. مروزی ازوارقانی، سید عزالدین، الفخری فی أنساب الطالبین، قم: مکتبه آية الله المرعشي النجفي، ١٤٠٩ ق.
٢٢. نجاشی، احمد بن علی، رجال النجاشی، چاپ ششم، قم: مؤسسه النشر الاسلامی التابعه لجامعة المدرسين، ١٣٦٥ ش.

سایتها

١. پایگاه اطلاع رسانی دفتر حفظ و نشر آثار آیت الله العظمی سید علی خامنه ای دامنه الله.

نقش حضرت عباس علیه السلام و خاندانش در نشر فرهنگ اهل بیت علیهم السلام ■ ۱۰۱

۲. خبرگزاری بین‌المللی قرآن، «فرق مادر شهید با تمام مادران دیگر زمین»، ۱۳۹۷/۱۱/۲۹، کد خبر: ۳۷۹۱۳۵۷.

۳. خبرگزاری مشرق، «پای حرف‌های همسر شهیدی که مادر ۴ شهید است»، ۱۳۹۳/۰۱/۳۱، کد خبر: ۳۰۲۳۹۲.

